

הסיכום ממערכי השיעור לפרק שירת ביאליק –

כתב וערך: המורה אלי פררה

(*גווע – מת, גוסס)

הקיץ *גווע / חיים נחמן ביאליק

הקיץ גווע מתוך זקב וכתם

(*הארנמן – צבע אדום עז)

ומתוך *הארנמן

(*עבי ערבים – ענני השקיעה)

של-שלכת הגנים ושל- *עבי ערבים

המתבוססות בךמן.

ומתרוקן הפרדס. רק טילים יחידים

וטילות יחידות

(*הנוקה – עוקבת; נמשכת משתוקקת אל...)

ישאו עינם *הנוקה אחרי מעוף האחרונה

בשירות התסידות.

(*ניום סגרייר – יום חורפי סוער)

ומתיתם הלב. עוד מעט *ניום סגרייר

על-החלון תדפק בךמה:

(*טלאתם – מלשון טלאי, לתפור טלאים)

”בךתם נעליכם? *טלאתם אדרתכם?

צאו הכינו תפוחי אדמה.”

השיר מוגדר כשיר טבע כאשר הביטוי המטפורי לתיאורי הטבע דומיננטי ובולט. השיר לכאורה מדבר על הטבע, אך ביאליק עושה כאן תרגיל ספרותי מעניין, כי הטבע כאן, הוא אמצעי שדרכו הדובר מכוון ומדבר את הדברים ומדבר בעצם על תופעות אחרות. הטבע כמטפורה למצבו של האדם. כמו בשיר "צנח לו זלזל".

בית א'

הדובר מציין את גסיסתו של הקיץ – הקיץ גווע, גוסס לקראת בוא הסתיו, ואם נעשה את ההשלכה לחיי האדם, הרי ידוע שחיי האדם משולים לרצף היום ביממה: השחר הוא ינקותו, שחרותו של האדם, הצהריים – אמצע חיו, בשיא פריחתו ואילו הערב, שקיעת החמה – ערוב ימיו של האדם. הקיץ מת מוות מלכותי – הוא גוסס ומת בצבעי אדום וזהב (צבעי מלכות). תיאור מותו של הקיץ משאיר רושם קשה ואלים. אין זו גסיסה מלאת-הוד, אלא גסיסה של "עבי ערבים המתבוססות בךמן". כאילו וענני הערב "נרצחו" באכזריות והן מתבוססות בדם. הצבע המרשים של שקיעת השמש בראייה לאופק, אכן נראים העננים בצבע אדום-עז. כדי לראות את מות הקיץ, אנו צריכים להסתכל למעלה – אל השקיעות האדומות והשלכת של העצים. יש ואנו רואים בתמונה הזאת תחושה של התפעלות מיופי השקיעה וכתפארת סוף היום.

בית ב'

ברצף התיאור מן הקיץ הגוסס ומת יש מעבר אל הסתיו. ובעוד מבטנו מופנה כלפי מעלה. נראות החסידות הנודדות במעופן אל האזורים הטרופיים החמים. תחושת הסתיו הקרב ועמו הימים הקרים, באים לידי ביטוי בתיאור העזיבה של הטיילים והטיילות את הפרדס. הוא מתרוקן מהמבקרים בו. העזיבה נעשית כאילו בהתגנבות יחידים. לא חבורות, חבורות שלמות העוזבים את הפרדס (הגן) הם עושים זאת ביחידות, תיאור שנותן תחושה של בדידות וזרות.

לא רק שהם עוזבים יחידים, כל אחד לעצמו, הם נוהים אחר המעוף האחרון של החסידות, כי כל השיירות של נדידת הצפרים עזבו ונשאר המעוף האחרון שעוזב את הארץ ואת הקיץ. הצבע הבולט בבית הזה הוא הצבע הלבן של החסידות החוצות את השמים האפורים של הסתיו.

בית ג'

בבית האחרון החורף כמעט בשער ולקראת בוא החורף, התחושה הקשה היא של יתמות. המבט אל האדמה, כאן בעולם הקשה של ימי-סגריר. הלב מתייחס, לא האדם, האני-השר, אלא הלב, כסינקדוכה לתחושה הכללית של הדובר לבוא החורף הקשה, והוא מתדפק בדממה, כאילו והתבייש להגיע ולהביא עמו את התחושות הקשות של ימי-סגריר ויש ללבוש מעילים אפילו מטולאים כדי להתגונן מפניו. מכאן יוצא הדובר בשאלת-צווי: "בְּדַקְתֶּם נְעֵלֵיכֶם? טְלַאתֶם אֲדָרְתְּכֶם? אם נעשה פאראפרזה לדברים, הדובר פונה ישירות אל הקוראים ובפשטות אומר-מְצוּוה: "רבותי אין מה לעשות, מחזוריות עונות השנה פועלות והשעון אינו עוצר, יש להתכונן לחורף ולכן: "צֵאוּ הַכִּינוּ תְּפוּחֵי אֲדָמָה". אין הרבה הסברים לשתי השורות האחרונות האלה, אלא להבינם כפשוטם: פניה לקוראים להכין עצמם לימי-החורף כמטפורה לימים עתידיים קשים. תפוחי האדמה גם הם למטה והם מזון מאוד בסיסי (זהו פרי אדמה של שורש) – מן הלמעלה הגענו לעמוק-עמוק למטה. גם הצבעים כאן קודרים – צבעם החום של תפוחי האדמה, צבע הנעליים והערדליים והמעיל החורפי; אפורים וקודרים, יחד עם צבע הבוץ שיבוא בעקבות הגשם על האדמה.

דרכי העיצוב:

- א. השיר "הקיץ גווע" מתאר תהליך של חיים אנושיים. התהליך שמתואר בשיר מקביל לתהליך של חיי אדם מסיימה של הילדות – הילדות היא תקופה מפוארת של חלומות ושאיפות ושל תחושה שהכל אפשרי והמבט כולו מופנה כלפי מעלה – הכול עדיין לפנינו. הילדות נעלמת ומסתיימת ואנו נעמדים מול המציאות שמנפצת את האשליות, השאיפות והחלומות שהיו לנו. אנו עוברים לתקופת ביניים שבה המבט שלנו כלפי מעלה, הבדידות גוברת, החסידות נודדות והמבט מצטמצם והולך.
- ב. הבית השלישי מתרחש כבר בפנים – שם נקודת המבט מצטמצמת עוד יותר – רק דרך חלון, ועוד הראות לקויה ותשומת הלב מופנית לצרכים הבסיסיים והאלמנטאריים (נעליים, אדרת, תפוחי האדמה) – אלה הם החיים של האדם המבוגר.
- ג. תפוח הוא פרי סמלי (תפוח גם גדל בפרדס) שמופיע באגדות רבות. בבית השלישי אנחנו יורדים לרמה של פירות שהם רק אוכל – תפוח אדמה. ואילו כאן אינו פרי האגדה אלא מזון בסיסי לימי סגריר.
- ד. המטפורה וההקבלה של הטבע לחיי-האדם: בטבע יש מחזוריות (אחרי החורף אביב וכך האלה) הטבע הוא נצחי אך חיי האדם אינם נצחיים – הם מחזור אחד. עם ההגעה של האדם ל"חורף-חיי" זהו הסוף של המחזור ולא יהיה עוד אביב. בניגוד לטבע שהכול בו מתחדש עם מחזוריות העונות, חיינו של האדם – אחרי סיום חיינו לא יחזור ללב לב שנית והאופק לא ייפתח שוב. ההשוואה בין הטבע לאדם מדגישה את הפסימיות כיוון שבטבע יש מחזוריות ואילו בחיינו של האדם אין.
- ה. תחושות של בדידות וזרות בתיאור עזיבת הקיץ מהחוף לפנינו – עזיבת הפרדס ע"י אחרוני מבקרי ("יָבֵק טְגֵלִים יְחִידִים וְטִיְלוֹת יְחִידוֹת") הגן אל ההתכנסות פנימה לתוך הבתים.
- ו. הצבעים בשיר: יש צבעוניות רבה לאורך בתי השיר, מצבע הארגמן והאדום, הצבע הלבן של שיירות החסידות והצבע האפור של ענני גשם, חום של תפוחי האדמה.